

Darvasi Ferenc

Ítékezés nélkül

Szabó Tibor: A lányos apák puskája

Szabó Tibor kisprózákból álló kötetének részegységei bizonyos szempontból függetlenek egymástól. Nem csupán amiatt van ez így, hogy a történetek középpontjában nem minden esetben ugyanaz a figura áll, és hogy nem egyetlen narrátor vezet minket végig a szövegeken. Hiszen műfajában is vegyes műveket (novellákat, elbeszéléseket, tárcákat) tartalmaz a száz oldalnál alig hosszabb gyűjtemény. Ráadásul némelyik közülük inkább önálló alkotásként, rövidprózáként működik közülük (különösen a *Mindig szót fogadtam anyjának* és a *Mindent kikapcsolnak*), mások kevésbé: értelmezési lehetőségeiket jócskán megnöveli a többi művel való együttlvasás – ez utóbbiak egy regényszerű szerkezet felé mutatnak. Szabó Tibor írásmódja abban a tekintetben is változatos, ahogy az elbeszélői és a szerzői én távolságával játszik, hol lecsökkentve, látszólag már-már megszüntetve, hol újratevő, megnövelve azt. A textusokban megjelenő referenciális elemek egyszer dominánsabb, máskor jelentéktelenebb szerepet kapnak. Egyes szám első és harmadik személyű narrátorok váltják egymást. A hangvétel személyessége is különböző, a tárcákban erősebb, mint a többi írásban. Érthető tehát, miért mondja a kötet egyik narrátora, Tari Dénes: „*A széttartás: az írás rendje.*”

Mindazonáltal legalább annyi jegyében összefüggőek, mint széttartóak ezek az írások. Hogy egy külsődleges jeggyel kezdjem, már a tördelés is azt sugallja, hogy a szövegek egy irányba mutatnak: a különböző narrátori szövegekbe minden esetben kurzívval vannak beékelve a szereplői közlések. De persze ennél lényegibb elemek is az összerendeződés felé mutatnak. Különösen fontos közülük az a legtöbb esetben az írások alapját képező asszociációs írástechnika, amely főképp egy-egy szag, illat, valamilyen emlék felidézése révén lép működésbe. Gyakori kiindulópont, hogy az elbeszélő egy-egy egészen hétköznapi dologgal szöszöl a jelenben, s közben felidézi a múltat. A szereplők (és szereplőtípusok: vonzó serdülőlányok és a velük kapcsolatba kerülő, idősebb férfiak) is újra és újra előbukkannak a rövidprózákbán. De a legerősebb összetartó kapocs az írások között a számtalan tematikus egyezés: az újra és újra szőtt gondolatok az öregedésről, az élet értelméről, a sors elfogadásáról, a választás felelősségéről, az emberek felcserélhetőségéről, és természetesen mindenekelőtt a *Lolita*-témáról.

Az első ciklus (*Tari Dénes¹ utazása*) kisprózái egyetlen figurára, a címben is említett Tari Dénesre koncentrálnak. A négy textus során ide-oda ugrálunk az időben, végül azonban a töredékekből mégis összerakható valamelyest – de nem hézagmentesen – a hős alakja, akit igen gazdagon, sokoldalúan mutat be a narrátor. Egyrészt bepillantathatunk Tari Dénes életébe, amikor dolgozik: a Miskolc mellett élő férfi egy közkönyvtáros, aki emellett kritikákat ír, felolvasóesteket, irodalmi beszélgetéseket tart a fikció szerint. Másrészt láthatjuk, mint egy önálló személyt, a lelki bugyraival, aki olyan, mintha Szindbád kortárs alakmása lenne: hajlamos a nosztalgizásra, szereti a jó ételeket és a többi. És nem utolsósorban a női nemhez való viszonyába is beavat minket az elbeszélő, kétféle attitűdöt megmutatva, melynek egyikét a kislányokkal, a Lolitákkal, a másikat az alblélőjével, Andreával való kapcsolatán keresztül vázolja fel.

Míg az első ciklus tulajdonképpen egyetlen személyre koncentrálnak, a másodikban (*A nők könnyei*) újabb és újabb alakok kerülnek a történetek fókuszába. A *Céku*, *Hajnalka meg a cici* egy családos férfi pokoljárását, kicsapongását járja körül, a *Mindig szót fogadtam anyjának* viszont alulnézetből

1 Vö.: Tariménes

született: egy általános iskolás fiú nézőpontjából, aki 14 éves nővére sorsán (aki lefekszik az egyik tanárával) keresztül kell szembesülnön a szexualitással² és annak liliomtipró változatával. A *Mene mene tekel*ben egy 16 éves fiú gyötrelmeiről olvashatunk, akinek a szerelmét egy idősebb fiú elcsábítja. Az *Isten számolja a nők könnyeit* a *Mindig szót fogadtam anyának* oppozíciója: egy tanárember aspektusából látjuk a saját Lolita-kapcsolatát. A *kiscsikó* a korábban valóságosnak ábrázolt történetek közül a fantázia, a képzeltetés, a látomásos világába menekíti ki az előző elbeszélés férjfiének és kislányának történetét, míg a *Mindent kikapcsolnak* ismét egy olyan helyzetet vázol fel, ahol a főhős úgy „foglalkozik” egy kislánnyal, hogy van felesége – aki itt ráadásul még beteg is. Az ad tehát – széttartásuk ellenére – egységes keretet ezeknek a prózáknak, hogy valójában variációkat mutatnak be egy témára, ugyanazt a problémát járják körül, más és más nézőpontból. Különböző figurák kerülnek terítékre *A nők könnyeiben*, de mindegyik esetben – akár Tari Dénes és a kislányok, akár a 3. ciklus elbeszélője és Kismaszat kapcsolata esetében – hierarchikus viszonyokat láthatunk, egy idősebb férfi és egy nála jóval fiatalabb lány relációjában. (Még színesebb lehetne a paletta, ha lenne Lolita-elbeszélő is a kötetben. Így a kislányok gondolkodásmódja mindig csak a férfiúi szólamba beékelve, a férfiúi elmén átszűrve jelenik meg, önállóan nem – ez kiaknázatlan lehetősége a kötetnek. Szabó Tibort elsősorban a maskulin nézőpont érdekelte ebben az esetben – de ezt nem számonkérésként írom, csupán megjegyzem.)

A befejező egységben (*Nincs kanál*) kerül egymáshoz legközelebb az elbeszélő és a szerzői én. A fiktív személyeket itt felváltja egy valóságos(nak láttatott), mégpedig magáé az íróé, hiszen már a legelső textus (*Élőfeszítés – téték*) is kihangsúlyozza, bár azért konkrét nevet nem említ, hogy ezeket a tarcákat ő, Szabó Tibor jegyzi. Bár az olvasó szempontjából nyilván kikövetkeztethetetlenek itt a valóság és a fikció határai (amire rá is játszik a szerző), mégis megemeli a tétet a személyesség, vagy ha így jobban tetszik: a személyesség imitációja.³ Az én-elbeszélő ebben a ciklusban is egy kislányért károg, azonban más megoldásra jut, mint Tari Dénes: míg utóbbi változtatni tud az életén, ő azon kesereg, hogy elszertették a szeretőjét.

A kötet tehát egy témát jár körül, meglehetősen variabilitással – a tematikus ismétlődés könnyen értelmezhető úgy: gyakorlatilag bárkivel megtörténhetne egy a kötetben tárgyalt sok eset közül. Talán ennek a tapasztalatnak a dicséretes eredménye az, hogy a könyv nem akar bíraskodni, pálcát törni senki felett, csupán felvázol eseteket, s a döntést az olvasóra bízva. Ezt a szándékot tűnik alátámasztani az is, hogy a gyűjtemény egyik írásának címe (*Mene mene tekel*) a bibliai Dániel könyvből vett kijelentésnek (mene tekel ufarszin⁴) éppen az ítélkező tagját hagyja el. Modorában olykor az érzelmesség, olykor a szenvtelenség dominál – sohasem a harsányság, a szenvedélyesség, a kinyilatkoztatás vágya. Nem csoda, hiszen nem értelmezni, kommentárral ellátni, hanem felmutatni akar eseteket. Az emberi természet érdekli, amit leplezetlenül, nyíltan mutat be. Nincs itt helye az éretnycsökködésnek. És ha már itt tartunk, mindenképpen fejlődött Szabó az első könyve, *A ciprusi király* című kisregény óta: abban még voltak a szerző személyétől kevésbé elválasztható, így problematikus narrátori magánvéleményei, amivel azonban, úgy tűnik, mostanra sikerült leszámolnia. És abban is érzékelhető pozitív irányú változás, hogy míg a regényében túl sokat, szinte mindent

2 A szexualitás és a halál metaforikus viszonyban állnak itt. A fiú így írja le a beteljesülés pillanatait átélő nővérét: „...tényleg azt hittem, hogy Mariann most meghal, láttam, ahogy a haláltól változik az arca (...) Mariann arcán... némán, lassan terjedt szét a halál, kitöltötte a látómezőmet, ahogy a feje hátramozdul, beljebb süllyed a párnába, és a tekintete merev, mégis hunyorog furcsán, majd elkerekedik hirtelen, mindene elke-rekedik, aztán az arca eltorzul teljesen, mintha egy nagy kést mártottak volna a hasába, és nem lélegzett közben egyáltalán...” *A Mindenki azzal, amije* című írásban pedig az étkezéssel kerül metaforikus kapcsolatba a szexualitás, amikor is Tari Dénes, aki a disznó-(vágás)-szagot szereti a malac körmeiben, ráeszmél, hogy az első szeretkezésekor, egy tor éjszakáján éppen ilyen szag volt a szobában.

3 Valamilyen szinten mindvégig fenntartja a látszatát az elbeszélő, hogy ő bizony nem másról, mint a szerzőről ír. A hősök mind olyan tevékenységeket végeznek (kritikusok, tanárok, könyvtárosok felolvasóesteket, irodalmi beszélgetéseket szerveznek, maguk is írnak), mint az az író, akinek a neve a címlapon szerepel. Csupán két konkrét példa az elbeszélő és a szerző személyének összecsúztatására: az első, amikor a *Büdöstől még senki nem fagyott meg*ben Tari Dénes egy női antológiáról ír kritikát, abban nem nehéz felismerni Szabó Tibor – az Irodalmi Jelen 2006/5-ös számában megjelent – recenzióját az *Éjszakai állatkertről*. A másik: Tari fiktív és Szabó valós e-mail címe, legalábbis a vége hasonlatos egymáshoz: taridenes@ctv.hu, szabo.tibor@elektv.hu.

4 Magyarul: „megszámláltatott, megmértetett, könnyűnek találtatott”.

egyszerre akart felmarkolni, itt jóval gazdaságosabban bánik az anyagával és végig a fő témájára, a Lolita-kérdésre koncentrálni.

Mint minden kötetnél, itt is feltehető a kérdés: a szerző miért éppen az adott témát választotta tárgyául, mit akar vele elmondani? Nos, *A lányos apák puskájában* a felnőttek világa eléggé sivár, az érzékeny fiataloké annál varázslatosabb már: „*A pizsamában verset író gimnazista lány, az földöntúli káprázat ebben az elkurvult, ihlet nélküli világban.*” Ennek a még csodákkal, szépségekkel teli gyermeki világnak és a felnőttek üres életének a kontrasztját idézi fel a Peter Handke-vers is („*Mikor a gyermek gyermek volt...*”) *A kiscsikóban*. A felnőtt nő már nem érdekes, nincsenek már kérdései, csak válaszai, magabiztos, eltűnik belőle a báj – akár a *Mindig szót fogadtam anyának* Mariannjából, akiről a testvére, Peti meglehetősen kegyetlenül beszél: „*eltűnt, elveszett a nővérem szeméből a gyermekkori fedett bizonytalanság (...)* És nem maradt a helyén más – csak egy kurva”. A narrátorok többször is úgy interpretálják a felnőtt létezését, mintha már túl lennének mindenben, amiért érdemes élni: rögtön egy ilyen mondattal nyit a kötet („*Kinő az ember minden jóból végül*”). A serdülőféliben lévő lányok viszont tele vannak titkokkal, meglepetésekkel.

Aki azt hinné azonban, hogy a kötet írásai átlépi a pedofília határát, és nem rendelkeznek erkölcsi-etikai tétellel, az téved. A történetek férfi hősei lelkében nagy harc dúl: az etikus magatartást vagy a természet parancsát kövessék. Meghökkenítő természetességgel jeleníti meg ezeket a pokoljárásokat az alkotó, végeredményben szinte az összes lehetőséget megmutatva, hogyan lehet dönteni egy effajta helyzetben. Ebbe beletartozik az is, hogy a *Nincs kanál* tárcáinak narrátorhőse a szeretője elvesztése és a család előtti lelepleződése ellenére sem bír lemondani a fiatal lányokról, mint ahogy Tari Dénes saját lelkében megtett utazása is, melynek végén a Loliták helyett a deréktől lebénuult Andreát választja.

Az erkölcsösség kérdése nemcsak a szereplők tettei kapcsán merül fel, hanem abban a tekintetben is, mi az írás, az irodalom célja, értelme. Három vendégszöveg is ezen probléma felé tereli a figyelmünket. „*A szépség vad és szelídíthetetlen*”, idézi be *A céku* narrátora Esterházyt, pontosabban a Mindentudás Egyetemén tartott előadását, *A szavak csodálatos életéből*, és abból is [*hány millió kocsis országa vagyunk?*] című egységet, amely – a Szabó által nem idézett részeiben – éppen azt tárgyalja ki, hogy az íróknak példát kell-e mutatnia az olvasók, a társadalom felé: Esterházy szerint nem, *A céku* elbeszélő-szereplője viszont a citátumot „*egy ősz, megromlott mondat*”-nak nevezi. Ugyanez az etikai dimenzió jelenik meg *A lányos apák puskája* című tárcának abban az idézetében („*ahhoz, hogy az írással jót cselekedjek, hogy egyáltalán író lehessenek, előbb jó embernek kell lennem...*”) is, amely egy Gazdag József-interjúból került a kötetbe. Ezt a felelős gondolkodásról való nyilatkozatot persze nem véletlenül nem a szeretőjénél, hanem a családi otthonban találja meg a narrátor... *A céku* narrátora egy közismert Arany János-vers felírásával („*letésem a Kantot*”) szintén az irodalomban való erkölcsi felelősségvállalás szerepére hívja fel a figyelmet, ráadásul annak a filozófusnak a nevét említi meg, aki szerint az ember erkölcsi lény, nem külső szabályok irányítják döntéseit, cselekedeteit, hanem belső törvények. Az Esterházy- és a Gazdag-, illetve a rontott Arany-idézet, valamint az, amilyen szöveggörnyezetben megjelennek ezek *A lányos apák puskájában*⁵, arra mutat, hogy a narrátorok (vagy nyugodtan mondhatnám azt, hogy a szerző?) szerint igenis helye van az erkölcs aspektusának a literátori gondolkodásban – még ha az ember nem is képes a saját maga felállította mércét megütni, mint ahogy a Gazdagot citáló alak sem.

A kendőzetlenség, a leplezetlenség folytán egyszerre tudja láttatni az erkölcstelen tettet, de az etikus magatartás(ra való vágyakozás)t is a könyv, egy-egy alakon belül is, mint egy személyiség különböző, nehezen összeegyeztethető rétegeit. Nagy érdeme az alkotónak, hogy közös nevezőre tudott hozni egymástól idegennek tűnő területeket. Képes belülről ábrázolni a kislányokra vágyakozó férfiak lelkivilágát, és kívülről is. Így egyaránt a szemünk elé tárul a bűn, az abban való kéjelgés, de az etikai dimenzió is. Ez a többször emlegetett etika nem kispolgári, gyökértelességre, hanem a vallásra, a Bibliára van alapozva. Főleg az első ciklus hemzsege a keresztyén utalásoktól. Mintha akkor is mítikus-bibliai tájakon járnánk, amikor vérfertőzésről (Tari Dénes első alkalommal az unokatestvérével szeretkeznek), illetve (Páli Ágica) vérmérgezés(é)ről hallunk a könyvben. Tari

5 Több szempontból sem tartom jónak a kötet címét. Mintha az eladhatóság szempontja vezetett volna ehhez a hangzatos megoldáshoz, azonban éppen ez a „harsányság” nem látszik tükrözni a könyvben lévő szövegek hangvételét. Van egy *A lányos apák puskája* elnevezésű tárcája is a *Nincs kanál* ciklusban, de az pedig nem bír nagyobb jelentőséggel a többi textusnál, így ez sem indokolja a kötet címadását.

maga is református családból származik, de hogy ez gyakorol is rá valamilyen hatást, az csak végül derül ki, amikor – mint egy diakónus – vállalja Andrea gondozását. Andrea egy ízben felveszi Tari Dénes református nagymamájának a kötényét, amelyre az van hímezve, hogy „*Térj magadhoz, drága Sion, van még néked Istened*”. Ez az énekeskönyvből vett vendégszöveg (mely a könyvben nem közölt folytatásával⁶ együtt arra buzdítja az embereket, hogy maradjanak hűek a hitükhöz a megpróbáltatások, nehézségek idején is) több szinten is jelentést nyer. Elsősorban persze a szilárd hitű nagymamára utal, ráérthető Tari Dénesre (hiszen meghalt a lány, akit szeretett), legfontosabb szerepe azonban Andreával kapcsolatban van. Ez a hímzett felirat a *Mindenki azzal, amije* című írásban bukkan fel, amikor még nem tudjuk, mert csupán később, az *Ezen a világon*ból derül ki, hogy Andrea, miután leesett a fáról, lebénult. Úgy tűnik, soha nem fog már talpra állni. Az *Ezen a világon*ban 21 éves, a *Mindenki azzal, amijében* 22, és ez utóbbiban, bár nehezen, de „*a fűtőtestbe kapaszkodva talpra állt...*”, a saját lábán jár-ke, némiképp talán Tari Dénes gondoskodásának és a hitnek is a segítségével.

Intertextusokban máskülönben is gazdag *A lányos apák puskája*. Dal- és prózaszövegeket egyaránt felidéznek a kisprózák, és sohasem cél nélkül. Ezek közül csupán néhányat ragadnék ki, a teljesség igénye nélkül, önkényesen. A popkultúra köréből felcsillan például egy Zorán-szám. *A szerelemnek múltja kell* beidézett részlete („*néha látnod kell, az élet hogyan fogy el*”) a narrátor életérzésének hű mása, aki éppen egy elveszített kislány (és talán az elrontott házassága) miatt (is) kesereg. Az irodalmi vendégszövegeknél különösen feltűnő, milyen sokszor idéz meg a szerző egy másik gyulai alkotót, Kiss Lászlót. Mintha néha egyenesen azzal játszana el, hogy a Kiss Lászlóval megközelítőleg azonosnak mutassa a (próza)világát. Tény, ami tény: a Krúdytól való, vállalt érintettség mindkettejüknél érezhető. De Szabó Tibor nem áll meg itt, hanem többféle módon is felhasználja pályatársa munkáit. Van, ahol mottóként (és Kiss László nevét feltüntetve) emel be egy vendégszöveget: „*Dugjunk – suttogta, és dugtak. – Mindig ugyanoda lyukadok ki – gondolta ilyenkor Szindbád, és ezt, hogy mindig ugyanoda lyukad ki, szintén nagyon elkeserítőnek találta.*”⁷ Ez az idézet azért is fontos, mert *A lányos apák puskája* egyik alap-gondolatára világít rá: arra, amit az *Isten számolja a nők könnyeit* elbeszélője úgy fogalmaz meg, hogy „*átítatott az ismétlődés, mindig ugyanaz mindig más nevekkkel [...] vitatkozó üres szerepeket láttam, akik szabad akarátú, független emberként, önálló lényként tekintenek magukra, de csak követik az ősi nagy mintázatokat, legtöbbször tudatlanul*”. Hogy mennyire foglalkoztatja ez a gondolat Szabót, az abból is érzékelhető, hogy ez utóbbi részt saját magától, a *Ciprusi királyból* veszi át az *Isten számolja a nők könnyeit*-be, ami általa ráadásul a két szöveg teljesen egymásra kopírozódik: a kisregény világa ráírható az elbeszélésre, s így az utóbbi narrátorában *A ciprusi elbeszélőjét*, Szabolcsot fedezhetjük fel.

További két helyen (a prózafolyamon belül és az idézet eredeti helyét már nem jelölve) *A horgászverseny, amelyen Kamilla nem volt ott* című textust használja fel a könyv – amely viszont Krasznahorkai László egy az életmű többi darabjához képest kevésbé ismert munkájára, a *Néma a süketnek* (1899–1999) című írására játszik rá. Az egyik esetben a kisvárosi ködlovagokról⁸ beszél szinte ugyanúgy a három

6 Mint látható, a szerző gyakran él azzal az eszközzel, hogy nem maga a vendégszöveg válik igazán jelentéssé, hanem annak – az általa már nem idézett – szöveggörnyezet; rejtettebbé téve így az összefüggéseket, az idézés okát.

7 A témában lásd még Lovasi Andrásztól a *Kapcsolj le mindent* című nótát: „*Nekiálltunk hát a szexnek \ És szomorú lettem, hogy \ Szomorú lettem, hogy \ Szomorú lettem, hogy \ ezek a testek megint mibe kezdtek. \ Hülyék a testek \ Mindig ugyanúgy reagálnak, \ Mint a reflexek, \ A Pavlov kuttyájának. \ Üregbe húst \ Üregbe húst temetni.*”

8 „...egy hatalmas költő egyszer azt találta írni erről a határ menti kisvárosról, hogy itt élnek a legigazibb ködlovagok a világon, akikről aztán végképp nem lehet tudni, hogy honnan, hová s milyen úton...” (Szabó Tibor: *A lányos apák puskája*. PONT, Bp., 2007. 49.)

vö.: „...ott voltak a kisváros legrejtelmesebb alakjai, a legigazibb ködlovagok, akikről senki sem tudta biztosan, honnan jöttek, míg éle örökre elsüllyedt világokból, s akikről valójában nem is lehetett tudni, kicsodák...” (Kiss László: *Szindbád nem haza megy*. Tiszatáj, Szeged, 2003. 99.)

„...ott voltak a város legrejtelmesebb nagy alakjai, a legigazibb ködlovagok, akikről senki nem tudta biztosan, honnan jöttek, míg éle örökre elsüllyedt világokból, s akikről valójában nem is lehetett tudni, kicsodák...” (Krasznahorkai László: *Néma a süketnek*. In: *Rivalda* 2000. Magvető, Bp., 2000. 113.)

szöveg. A másik alkalommal egy mondatkezdési formula⁹ révén reflektálnak egymásra az említett prózák. A *Néma a süketnek (1899–1999)*, *A horgászverseny, amelyen Kamilla nem volt ott* és a *Büdöstől még senki nem fagyott meg*, végül egy valóságos legendáriummá, Gyula város legendáriumává¹⁰ áll össze.

(PONT Kiadó, Budapest, 2007)

9 Így kezdenek el írni egy-egy, a(z) ugyanabban a városban élő személyről: „mert úgy kezdődött, hogy volt Kerekes bácsi”, „és volt...”, „és ott volt...” (Krasznahorkai); „mert úgy kezdődött, hogy volt...”, „és ott volt...” (Kiss László); „mert ott volt...” (Szabó Tibor).

10 Vannak azért különbségek persze: bár mindegyikőjük a mából beszél, Krasznahorkai (narrátora) a múlt alakjain nosztalgizál, Kiss László és Szabó Tibor (elbeszélői) a jelen figuráit formálják legendás figurákká. És míg Krasznahorkai inkább (de nem csak) nemes lelkű, addig Kiss és Szabó inkább (de nem csak) teljességgel hétköznapi, átlagos személyekről szól.